

בית ספר לכלל ישראל

המקרה של בית הספר בכפר אדומים

אמירה פרלוב

בתחילת שנות התשעים, התעורר בבית ספר המקיים תפילת שחרית לתלמידיו ויכוח בין הנהלת בית הספר לבין התלמידים הבוגרים מכיתות ז'-ח'. נמאס להם, לתלמידים, להתפלל בבוקר עם הקטנים מהם. הם רוצים תפילה רק שלהם בלי הילדים הצעירים יותר מכיתות ג', ד', ה', ו'. הם דורשים להתפלל בנפרד!

בית הספר ניסה לשכנע בדרכים שונות שיש להמשיך את המצב הקיים אך התלמידים לא השתכנעו. כשלא קיבלו את מבוקשם החליטו לעשות מעשה ולקום מידי בוקר מוקדם יותר כדי לקיים תפילה לפני הלימודים. אי אפשר לדרוש מהם להתפלל פעמיים!

אלא שהקבוצה היתה קטנה מידי וחלק מן הבנים עוד לא הגיעו לבר המצווה, כך שבלי מורים או מבוגרים נוספים מן הקהילה המצטרפים לתפילה לא היה להם מניין. מה עושים? בצר להם פנו התלמידים המתפללים לחבריהם לכיתה שאינם מתפללים, אך כבר הגיעו לגיל מצוות, ובקשו שיקומו במיוחד מוקדם בבוקר כדי להצטרף למניין שלהם. החברים, שבדרך כלל הקפידו לא לפספס אפילו דקת שינה בבוקר, הסכימו לקום מפני שמדובר ב"מרד במלכות" (או לפחות במורים), וזו מצווה בפני עצמה. הם קמו ולקחו חלק פעיל בתפילה. המתבונן מן הצד לא יכול היה להבחין בין המתפללים המחויבים לבין האורחים העוזרים להם.

באיזה בית ספר במדינת ישראל יכול היה להתקיים אירוע כזה? איפה יש תלמידים שמתפללים ותלמידים שלא מתפללים הלומדים באותה כיתה? איפה יש תלמידים שאינם מתפללים באופן קבוע אך מסוגלים להשלים מניין מבלי להרגיש זרות, מבוכה וחוסר נוחות? מזה שש שנים אני מנהלת את בית הספר המשותף לתלמידים דתיים וחילונים בכפר אדומים, בית הספר הראשון מסוגו בארץ. הוא הוקם בשנת 1980, שנה לאחר הקמת הישוב. בית הספר פועל בהצלחה כבר כמעט שלושים שנה, ומספר התלמידים הולך וגדל בהתמדה..

כפר אדומים הוא ישוב משותף לכלל ישראל. הוא נוסד ככזה מתוך תפיסה אידיאולוגית שראתה ערך רב בחיים משותפים של יהודים בעלי השקפות עולם שונות.

ישובים משותפים, גם אם לא מתוך אידיאולוגיה קיימים במדינת ישראל. בכפר אדומים הוחלט שאי אפשר להסתפק בשכנות טובה ובקהילה מעורבת ופעילה, יש לעשות את הדבר החשוב ביותר – לחנך יחד את הילדים. הקמת בית הספר ביטאה חשיבה מהפכנית ושאיפה מרחיקת לכת של מייסדי הכפר.

לכן, כל מסגרות החינוך בכפר אדומים הן מסגרות משותפות: המעון, הגנים, בית הספר ותנועת הנוער.

ברבות השנים נוספו בשכנות לכפר אדומים עוד שני ישובים – אלון ממזרח ונופי פרת ממערב. גם הם הוקמו על בסיס התפיסה והתקנון של כפר אדומים, וילדיהם לומדים בבית הספר בכפר.

ילדים, מסתבר, מבינים מורכבות טוב יותר ממבוגרים. הם מתנהלים בתוך המערכת הזו כדבר מובן מאליו. הם לומדים יחד, משחקים יחד, מטיילים יחד, עושים מעשי קונדס יחד, ומבלים יחד בחוגים ובתנועת הנוער. הם בוחרים חברים לפי מידת העניין האישי שלהם מבלי לבחון אם יש או אין כיפה לראשו של החבר, ומבלי לתת דעתם יותר מידי לאורח חייו. אחד מילדי כשהיה בן תשע או עשר שאל יום אחד, ביחס לאחד מחבריו, האם הוא דתי או חילוני? למה אתה שואל, התעניינתי, הרי אתה מכיר אותו מאז שהייתם יחד במעון? הוא אמר שאצל החבר לא נוסעים בשבת אבל כן מדליקים אורות וטלוויזיה. הסברתי לו שאם כך הילד הוא גם קצת דתי וגם קצת חילוני בו זמנית, וההסבר התקבל על דעתו.

ממלכתי? ממלכתי דתי? המבנה הייחודי של בית הספר

כאשר בית הספר הוקם קבעו מייסדיו שהוא יהיה שייך לזרם הממלכתי דתי. וכוח סוער התנהל בנושא הזה בקהילה הקטנה והחדשה שבקשה לברוא יש מאין. במדינת ישראל כידוע יש שני זרמים ממלכתיים, האחד ממלכתי והשני ממלכתי דתי. כאשר ילד מגיע לגיל חמש מניחה המדינה "גילויטינה" על צוואר הוריו ודורשת שיחליטו מה הם: ממלכתיים או ממלכתיים דתיים? גם וגם, או לא ולא – אינן תשובות נכונות. בתום דיונים סוערים ולילות ללא שינה הוחלט שבית הספר ישתייך לזרם הממלכתי דתי.

בית הספר התחיל את דרכו עם עשרים וחמישה תלמידים. היום לומדים בו 560 תלמידים בכיתות א' – ח'. בית הספר גדל מידי שנה, בעיקר בגלל גידול מתמיד של הקהילות המזינות אותו. אחת הסיבות העיקריות לעניין הרב בישובי גוש באדומים הוא מערכת החינוך המשותפת. יותר ויותר אנשים במדינת ישראל מחפשים מסגרת חינוך כזו עבור ילדיהם. מה שונה במבנה של בית הספר הזה לעומת בתי ספר אחרים? מאז ייסודו ועד היום לומדים בכל הכיתות בנות ובנים דתיים וחילונים ומסורתיים. חברת הילדים היא משותפת – הם לומדים, משחקים, מטיילים, הולכים לצופים, משתתפים בחוגים, נפגשים בפיצה ומקיימים את כל חיי החברה שלהם יחד. בעיני זה הדבר שיש לו את המשקל המשמעותי ביותר בחינוך הילדים. הם מתרגלים לגדול כחברה אחת. הם גדלים עם השונות ועם המורכבות. בתכנית הלימודים של בית הספר הרוב המכריע של השעורים מתקיים במשותף, ומספר שעות, החל מכיתה ד', מתקיימות במסגרות מקבילות. תפילת שחרית מתקיימת במקביל לשיח שחרית, ומול מקצועות התורה שבע"פ מתקיימים שיעורים מקבילים להם. השיעורים האחרים, לרבות תורה, נביא ועולם יהודי, מתקיימים במסגרת הכיתה כולה.

המבנה הזה הוא מודולרי. תלמיד יכול להשתתף בשיח שחרית אך ללמוד משנה או גמרא. תלמיד יכול להשתתף בתפילה מבלי ללמוד כלל את מקצועות התורה שבע"פ, כל פעילות וכל מקצוע עומדים בפני עצמם. הבחירה צריכה להיות עקבית ומחייבת לכל השנה. הבחירה היא בחירה של הבית ושל ההורים. תלמיד לא יכול להחליט שהוא בוחר על דעת עצמו או מבקש לעבור קבוצה על דעת עצמו. כל משפחה מחליטה מה המבנה והמינון המתאים לה בחינוך ילדיה.

אפשר לאפיין את התפתחות החשיבה והתפיסה החינוכית של בית הספר במשך השנים בשלושה שלבים עיקריים: שלב ראשון – שלב של הבחנה ברורה בין דתיים וחילונים. שלב שני – התלבטות וחשיבה מחדש הן על זהות התלמידים והן על השייכות לארון הספרים היהודי. שלב שלישי – הרחבת האופק של חינוך יהודי והעמדתו במרכז העשייה הבית ספרית, תוך התבוננות מורכבת יותר על החילוניות והדתיות של התלמידים והקהילה.

שלב ההבחנה הברורה

בתחילת שנות השמונים היתה ההבחנה בין חילונים ודתיים בחברה בישראל ברורה לכל אחד מהצדדים. חוק חינוך ממלכתי ביטל כבר 27 שנים קודם לכן את הזרמים שהוקמו בתקופת הישוב והחינוך חולק לממלכתי וממלכתי דתי וכלל בתוכו את רוב הציבור היהודי במדינת ישראל. ההבחנה בין דתי לחילוני נתפסה כפשוטה ומובנת מאליה, והמדד העיקרי היה קיום או אי קיום של מצוות פומביות. מי שנוסע בשבת הוא חילוני. מי שמסתובב כשכיפה לראשו – הוא דתי.

גם בבית הספר המשותף שלנו בשנותיו הראשונות ההבחנה היתה ברורה. ילד דתי צריך ללמוד את מקצועות התורה שבע"פ – משנה, דינים וגמרא. זה ידע שחשוב לדתיים והילד גם יזדקק לו כאשר ירצה להמשיך את לימודיו בבית ספר תיכון דתי או בישיבה. תכנים אלה אינם רלוונטיים לציבור החילוני, ולכן ילד חילוני לא צריך ללמוד את מקצועות התורה שבע"פ. הוא ירחיב במקביל להם את השכלתו הכללית במקצועות כמו אמנות, היסטוריה או מדעים. ההנחה התרבותית המובלעת מאחרי התפיסה הזו היא שיהדות שייכת לדתיים. נכון שכולם יהודים אך על הציבור הדתי מוטלת החובה להכיר את מקורות היהדות טוב יותר והתפתחותה של התרבות היהודית תלויה בפרשנות ובהמשכיות שלה בציבור הדתי. משפחה חילונית או ילד חילוני מחויבים ללימוד רחב יותר של תרבות כללית והתפתחותם של המדעים, הספרות והאמנות במדינת ישראל תלויה בעיקר בהם.

התלבטות וחשיבה מחדש

במחצית שנות התשעים הלך והתבסס בשיח הציבורי הביטוי "ארון הספרים היהודי". משהו בתפיסה הקודמת החל לחרוק, לזוז, להשתנות. עדיין ההבחנה בין חילונים ודתיים היתה

מבוססת בעיקר על קיום או אי קיום של מצוות נראות לעין, אבל במקביל החל להסתמן עניין של קבוצות קטנות בציבור הנוסע בשבת במקורות היהדות ובלימודי היהדות. מתוך השינוי החלו לצמוח מסגרות של לימודי יהדות שניהלו אותם והשתתפו בהם אנשים חילונים. לפתע עורר משל העגלה המליאה והעגלה הריקה את זעמם של החילונים שהתרעמו על תפיסת העגלה שלהם כעגלה ריקה שתפקידה לפנות את הדרך כאשר העגלה המליאה עוברת בה. בדימוי העגלות השתמש החזון איש בשיחה עם בן גוריון בשנת 1952. שנים רבות נמנם המשל הזה ואיש לא השגיח בו. בתחילת שנות התשעים הוא התעורר מתרדמתו ועורר מחלוקת, כעס, ויכוח על העגלות, ושורה של הוכחות ביחס למלאותה המשובחת יותר של העגלה החילונית. מעגל רחב יותר של אנשים החל לגלות עניין בארון הספרים היהודי, להוסיף לו ספרים שונים, ולהתווכח על תכולתו ועל הבעלות עליו.

משהו מן ההדים האלה הגיע לבסוף גם לקהילת כפר אדומים ולבנותיה אלון ונופי פרת. בשנת תשס"א החל תהליך של כתיבת אמנה חדשה ביוזמת מנהל בית הספר, מר דני שטיינר. התהליך לוה "ע"י המינהל לחינוך קהילתי והשתתפו בו חלק מהמורים ומעגל רחב של הורים. התחושה היתה שאחרי שני עשורים יש מקום לחזור ולדון בעקרונות של בית הספר, ולחדש את האמנה לגביו. תחת הכותרת "מדוע אמנה עכשיו" מונים הכותבים שלוש סיבות עיקריות: א. מאז הקמת בית הספר קמו שני ישובים נוספים – אלון ונופי פרת. הם אמנם דומים בהשקפתם האידיאולוגית, אך בכל קהילה קיים הייחוד שלה ושתי הקהילות החדשות לא היו שותפות בגיבוש החזון החינוכי הראשוני של בית הספר. ב. חל גידול משמעותי במספר התלמידים מכמה עשרות לכמעט שלוש מאות. ג. בפרק הזמן שעבר מאז יסוד בית הספר חלו שינויים רבים בתכנית הלימודים, בחברה הישראלית ובגישות החינוכיות. היתה זו הזדמנות לדון שוב בחזון הייחודי של הקהילות המקיימות חינוך משותף ובדיון עלו קולות שונים:

"יש לנו אידיאולוגיה מסוימת ואנחנו לא מדברים על זה. בתחילת הישוב דברנו על זה כל הזמן... אחר כך זה הפך להיות משהו טבעי".

"המילה פשרה. האם אנחנו יכולים לחיות יחד בלי פשרה." או "קשה לי עם הצורך ביותר. חזון חייב להיות בלי ויתור. החזון צריך להיות מאוד ברור וחזק ובלי פשרות וויתורים מכל צד"

"אני רוצה להיות מאוד בטוחה שהילדה שלי מקבלת כל מה שהיא צריכה בזהות שלה" או "למה לא נגיד את המילים האמיתיות. למשל המילה תורה, צריך שתמצא בחזון".

"הרווח הכי גדול של הילדים הוא שהם בוחרים חברים לא על פי דתיות או חילוניות אלא על פי מה שמתאים להם".

חלק מן השיח נסב על לימודי היהדות והחינוך היהודי בבית הספר. ההורים שילדיהם לא למדו בשיעורי דנים, משנה וגמרא, העלו את התחושה שהילדים אמנם לומדים יחד עם חברים דתיים ומכירים היבטים שונים של היהדות, מנהגיה ומצוותיה, מתוך השותפות הזו, אך הידע שלהם ביחס ליהדות עדיין דל, ויש למצוא דרך ללמד יותר תכנים יהודיים גם

לתלמידים החילונים. מצד שני הביעו הורים דתיים את צערם על שילדיהם לא נהנים מחלק מן השעורים המקבילים. התפיסה המחלקת באופן ברור את האחריות על אוצרות הידע היהודי והכללי החלה להיסדק. בשלב ראשון היא תורגמה ל"אמנה" שהדיונים עליה וכתיבתה נמשכו שנתיים. כעבור שנתיים נוספות היא החלה להיתרגם לתפיסת עולם ולתכנית חינוכית ופדגוגית בתוך בית הספר.

מדתיים וחילונים ליהודים סקרנים ומעורבים

האתגר שעומד בפני בית הספר בשנים האחרונות הוא הפיכת היהדות ולימודי היהדות למשמעותיים לכל תלמיד. על מנת לאפשר לנו לממש את האתגר בדרך הטובה ביותר, הכיר בנו משרד החינוך כבית ספר ניסויי. בית ספר שנעשית בו עשייה חינוכית ייחודית שיש בה תרומה למערכת החינוך במדינת ישראל.

מסתבר שקיום של אורח חיים דתי אינו מבטיח עניין ביהדות ורצון פנימי לקיום יהודי משמעותי, ולהיפך – אורח חיים חילוני אינו מוביל דווקא לחוסר עניין ביהדות ובקיום יהודי משמעותי.

לאחרונה העברנו שאלון קצר לתלמידי כיתות ז' – ח' בבית הספר. בקשנו לדרג לפי סדר חשיבות את המקצועות הבאים: עברית, מדעים, נביא, מולדת, חשבון, משנה, מוסיקה, גמרא, אנגלית, תורה, אמנות, דינים, היסטוריה, וחינוך גופני. הסברנו לתלמידים שמדובר בשאלון שיעזור לנו בעבודת ההוראה בבית הספר ובקשנו שירשמו את שמם כדי שנוכל לערוך פילוח של התשובות.

לא היו הבדלים משמעותיים בין התשובות של תלמידים בעלי אורח חיים חילוני, מסורתי או דתי. ככלל דורגו האנגלית והמתמטיקה כמקצועות בעלי חשיבות רבה ביותר. אחרים, בפער משמעותי, העברית, ואחריה תורה ומדעים. שאר המקצועות דשדשו בהמשך. בקשנו משני מורים בחטיבות ביניים, האחת ממלכתית והשניה ממלכתית דתית להעביר את השאלון באחת מכיתות החטיבה שלהם. גם אצלם עמדו האנגלית והמתמטיקה בראש הרשימה.

אין ספק שסדר עדיפות זה משקף גם את הדעות הרווחות בקרב ההורים. התשובות לשאלון לא הפתיעו אותנו. למרות שאצלנו תלמידים עוסקים בשאלות של זהות ובחרים אם להשתתף בשיח שחרית או בתפילה, במקצועות התורה שבע"פ או בשיעורים המקבילים להם, הדבר נעשה כבר באופן שיגרת. השותפות והסובלנות בין דתיים וחילונים הפכה לשגרה. גם אם מידי פעם מתעוררים ויכוחים, אין בכוחם להפיח חיים בתודעה של קיום יהודי משמעותי בבית הספר. שום דבר איננו מובן מאליו. כשם שסובלנות כלפי קבוצה מסוימת איננה מבטיחה סובלנות כלפי קבוצות אחרות, כך שותפות יהודית ייחודית ככל שתהיה לא מבטיחה קיום של יהדות תוססת וייחודית בבית הספר.

לכן, שמנו לנו למטרה "לחנך בוגר שיהדותו היא יהדות של אחריות ומעורבות, בלימוד
בדיאלוג ובמעשה, בקהילה יהודית רב גונית". כלומר לחנך בוגר שיהדות היא בעלת
משמעות עבורו, ובאה לידי ביטוי בבחירותיו ובמעשיו, בלי קשר לאורח החיים שבו הוא חי.
כל הדרכים בבית הספר מובילות למטרה זו.

ראשית עשינו מאמץ להפקיע את היהדות מהגדרתה הצרה. מהי הקונוטציה השגורה של
אנשים ליהדות? מה יענה עובר אורח שאליו נפנה את השאלה? הוא יגיד שבת, חגים,
כשרות, אולי לבוש דתי, אולי בתי דין רבניים – זה הדימוי הרווח של יהדות.

מבחינתנו יש ליהדות ולמקורותיה העשירים מה להגיד בכל נושא משמעותי שמעסיק את
תלמידינו – גם בנושאים שבהם רואה אותו עובר אורח קשר ליהדות, וגם בשורה של נושאים
אחרים: איכות סביבה, אינטרנט בטוח, זהירות בדרכים, סובלנות, מנהיגות, צדק חברתי,
חלוקת משאבים, יחסים בין התלמידים לבין עצמם ובין המורים, יחס לבעלי חיים, ועוד.
היהדות היא התשתית ההומניסטית של העולם המערבי. כל בני האדם נבראו בצלם, שופך
דם האדם באדם דמו ישפך, אב אחד לכולם והגישה אל הלימוד ואל הידע (שהם גם כוח)
פתוחה בפני כל אדם. רעיונות שהיום דש כל אדם בעקבו, היו בשעתם רעיונות מהפכניים,
וגם היום רחוקה הדרך לחיים משמעותיים על פיהם.

חשוב לנו שתלמידינו יזהו את העוצמה הזו, יחפשו גם במקורות היהדות התייחסות לשאלות
המעסיקות אותם, יראו ביהדות ובלימודה אתגר מתמשך.

כאשר דנים בשאלה היום יומית של חלוקת מגרשים בבית הספר אפשר לגייס לטובת הדיון
גם את המשנה העוסקת בשניים שאוחזים בטלית, וגם את חזון ישעיהו הנביא "וגר זאב עם
כבש". לצידם של ג'ון רולס או של הוגי דיעות נוספים שעסקו בשאלה של חלוקת משאבים.
המסר חשוב אך הוא זקוק גם למדיה. לכן, פיתחנו בבית הספר מתודה של למידה בית
מדרשית שמתקיימת בשיעורים שונים. מדובר בלמידה בחברותות או בקבוצות קטנות,
למידה דיאלוגית שבה התלמידים מקיימים שיחה זה עם זה, מעלים שאלות, טענות, הסברים
וטיעונים. אנו מקיימים למידה בית מדרשית של כל בית הספר באירועים מיוחדים: אירועים
שמתקיימים מידי שנה בצמוד ללוח השנה: בימים הנוראים, לקראת חגים, ביום הזיכרון
ליצחק רבין שבו מקיימים בוגרינו אוהל לימוד לכל בית הספר, ועוד. אנו מקיימים לימוד
משותף גם באירועים בית ספריים: בפתחת חדר בית מדרש חדש, בפתחת פינת חי, ביום
אינטרנט בטוח, ביום זהירות בדרכים, ביום מתמטיקה ועוד. חלק מן הלימוד נעשה ב"בתים
תאומים", מבנה שבו מתקיימת שותפות וחונכות בין תלמידי כיתות א'-ד', לבית תלמידי ה' –
ח'. תלמידי ה' חונכים את תלמידי א', ו' את ב' וכן הלאה. לעיתים הגדולים מכינים מראש את
הלימוד המשותף ומלמדים את הקטנים ולעיתים הם לומדים יחד כשווים.

למידה בית מדרשית היא מתודה. אפשר לקיים אותה כאשר עוסקים בתכנים יהודיים, ואפשר
לקיים אותה גם בשיעור מדעים או היסטוריה. המורים בבית הספר נדרשים לשלב למידה
בית מדרשית בשגרת העבודה בכל שבוע. לא תמיד אנו עומדים ברף הגבוהה הזה, אך

המודעות לשינוי בדרך ההוראה ולהפיכתה לדרך שמחזקת את האחריות, המעורבות והיכולת הדיאלוגית של התלמידים – הולכת וגדילה.

למידה בית מדרשית דומה מאוד למתודה הקרויה בבתי ספר אחרים בשם למידת עמיתים או למידה דיאלוגית. חשוב לנו להנכיח את המונח למידה בית מדרשית כדי לומר שלא המצאנו את הגלגל בשיטות הוראה חדשניות. בבית המדרש של התנאים למדו כך. לא רק הלומדים משוחחים ביניהם, גם הטכסטים השונים משוחחים ביניהם. גם קטע מתוך סרט יכול לשוחח עם פסוק מן התורה ועם מנגינה של פיוט. אנו ממשיכים בדרך הלימוד הזו מסורת יהודית בעלת ערך רב.

במקביל ללימוד אנו משתדלים לשקוד גם על המעשה. לתלמידים רבים בבית הספר יש תפקיד. לצעירים בכיתות א' – ג' יש תפקיד רק במסגרת הכיתה. תלמידים אחראים להעברת שעורי בית לחברים שנעדרים, לביקור חולים, להעברת הקומפוסט מן הפח של הכיתה אל המיכלים המרכזיים, לניקוי הלוח, לתכניות של פעילות חברתית בכיתה, לטיפוח החזות של הכיתה, לאיסוף בקבוקים למיחזור, לכיבוי האורות והמזגנים בסוף היום, וכו'. היישום נהנה מעליות וסובל ממורדות, אך המוקד הוא אחריות ומעורבות כחלק מן החובות של ילד בעולמו. החל מכיתה ד' תלמידים משתתפים בוועדות בית הספריות. בשנתיים האחרונות תלמידי ז' – ח' מובילים את העבודה בוועדות יחד עם מורים מלווים ומנחים. המשימה איננה פשוטה לא לתלמידים ולא למורים, אך אנחנו משתדלים ללמוד יחד. הוועדות עוסקות בנושאים מגוונים: ראשי חודשים, רדיו, איכות סביבה, ספורט, הפסקות פעילות, בתים תאומים, אירועים מיוחדים, וכו'. חשוב לנו לטפח תלמידים מעורבים חברתית, יוזמים, בעלי רגישות ורצון לתרום לסביבתם. יחד עם התלמידים אנו שוקדים על ראיית העבודה של הוועדות כביטוי לערכים יהודיים מרכזיים של ערבות הדדית, בחירה ואחריות חברתית. קיים כמובן גם המימד של חוויה. בכל ראש חודש אנו מקיימים כינוס בית ספרי שהוא הזדמנות לשיר יחד את ההלל שלצידו שירים עבריים המתאימים לאותו חודש. זו גם הזדמנות ליהנות מפרות העבודה של תזמורת החליליות ושל המקהלה הבית ספרית. בראש חודש מתקיימת הפסקה ארוכה יותר ולא ניתנים שעורי בית.

בשנים האחרונות התחלנו ללמד פיוטים בבית הספר. לימוד הפיוטים חושף את התלמידים לעברית מיוחדת במינה, ומאפשר להם להביא אל הכיתה מסורות מן התרבות המשפחתית שלהם שלעיתים כלל אינה באה לידי ביטוי בבית הספר. לימוד הפיוט הוא חגיגה אמיתית. בכל שנה בעשרה בטבת אנו אוספים אוכל לצדקה ומקיימים בבית הספר קיר מיוחד, מעין "כותל מערבי", המורכב מספורים וחיבורים שכותבים התלמידים עצמם. השנה הקדשנו את כל הקיר לכתובת מכתבים לתלמידים בישובי עוטף עזה ושלחנו את הכותל כולו לבית הספר בקיבוץ סעד.

החל מכיתה ו' מתקיימת בבית הספר תכנית בת/בר מצווה ששיאה בשבת משותפת עם ההורים. השנה הכינו בני כיתות ו' מסיבת הפתעה לבנות שכבתם לכבוד שנת בת המצווה שלהן!

בכל שנה אנו מקיימים בבית הספר תערוכת קציר הפתוחה לקהילה בחופשת חג השבועות. התערוכה מציגה את פרות העבודה של התלמידים במשך השנה בתחומי לימוד ועשייה. קראנו לתערוכה זו "תערוכת קציר" מפני שאנו מקיימים אותה בשבועות, אך גם כדי "לתרגם" כמה ממושגי החג לילדים ולהמחיש אותם מתוך עולמם. איננו יכולים לסמן את התאנה הראשונה או את אשכול הענבים היפה ביותר שצמח בגינתנו ולהעלות אותם לבית המקדש, אך אנו מנסים ליצור מסורת שבה יש התכוונות לחג השבועות במהלך השנה כולה. כאשר נעשית עבודה מיוחדת, כאשר מוצגים תוצרים של נושא שנלמד, אנו רוצים "לסמן" אותם ולהביאם בסוף השנה לתערוכה המסכמת בשבועות. התערוכה היא אירוע רב מבקרים והזדמנות להמחיש לקהילה כולה את העשייה הייחודית של בית הספר בתחום החינוך היהודי.

כמיטב יכולתנו אנו משתדלים להרבות בסיורים ובטיולים בארץ. טיול הסיום של כיתה ח' מתוכנן ויוצא לפועל על ידי התלמידים עצמם שדואגים להדרכה, לפעילות בערב, ללוגיסטיקה ולארגון האוכל, הלינה, ההסעות, וכל מה שנחוץ על מנת שהטיול יהיה מוצלח.

המרכזיות של החינוך היהודי מחלחלת בכל העשייה בבית הספר. בזיקה אליו חשוב לנו לפתח גם שפה בית ספרית. למשל במקרה שבו ילד נוהג שלא כראוי, מפריע, פוגע בחבר וכו', אנו נוקטים בפרוצדורה של "סור מרע ועשה טוב", והטרמינולוגיה הזו מוכרת לתלמידים. סור מרע הוא מה שנעשה על מנת שהתלמיד לא ירצה לחזור על המעשה, נשוחח, נסביר, נעניש, נגביל וכו'. אך ילד לא נמצא בעולם רק על מנת להימנע מעשיית רע. יש ביכולתו לעשות טוב, לכן יידרש הילד שסרח גם ל"עשה טוב". לעשיית מחווה חיובית לילד שפגע בו או לכיתה שבזבז את זמנה. וועדת "עשה טוב" מקיימת בכל חודש ארוחת בוקר אליה מוזמנים תלמיד או תלמידה מכל כיתה שנבחרו לעושי הטוב של אותו חודש.

זהירות בדרכים נדונה במונחים של קדושת חיי אדם, כבוד האדם במונחים של אדם שנברא בצלם, יחסים חברתיים הם "כמים הפנים לפנים" ואקולוגיה היא חובה שהוטלה על האדם עוד בגן עדן.. מובן שאלה אינם המושגים היחידים ולצידם נלמדת שפה של זכויות, חובות, דמוקרטיה וצדק חברתי. אך גבולות השפה הם גבולות התודעה וראוי מבחינתנו להנכיח בשפה ובתודעה את האחריות ליהדות של כולנו בלי קשר לאורח החיים שבו חי כל תלמיד. הבאנו מספר דוגמאות למרכזיות של חינוך יהודי בתחומי הלמידה, העשייה, החוויה והשפה. עכשיו אנו שואלים את עצמנו איך הייחוד של בית הספר יבוא לידי ביטוי בתשתיות המבניות של המוסד: כיתות, מורים, מערכת, תחומי הערכה, דרכי הערכה, תעודות, מקצועות לימוד, מבנה הלמידה, המסגרות המקשרות עם הקהילה, וכו'. כאשר המסר יהיה יצוק היטב אל תוך המדיום נדע שתקענו יתד אמיתי שממנו אפשר בכל שלב להמשיך בטיפוס אל ההר ואין צורך

להתחיל בכל פעם מתחתית ההר. התחלות קיימות: המבנה של תפילת שחרית מול שיח שחרית ושל השיעורים המקבילים הוא חלק מן המערכת, קיים שעור עולם יהודי שנלמד במסגרת הכיתה כולה, ראשי חודשים ואירועים סביב לוח השנה הם כבר בגדר מסורת, איכות סביבה היא חלק מן החובה "לעבדה ולשמרה" וחזות בית הספר כבר מביאה לידי ביטוי חלק מן החזון, אך עדיין יש מקום לפיתוח רב של התודעה ושל היישום שיבטיחו כי היתד אכן נמצא ולא יעקר ממקומו. חשוב להוסיף שאת החשיבה הזו איננו עושים לבד. וועדת החינוך הבין יישובית – גוף של הורים מתנדבים שנבחרו על ידי הקהילות מלווה אותנו, ארגון "מורשה" העוסק בבניית רשת של בתי ספר ממלכתיים וממלכתיים דתיים שעוסקים בחינוך יהודי, מלווה אותנו במקצועיות רבה. אנחנו חושבים יחד עם מפקחת בית הספר, עם גף ניסויים ויזמות במשרד החינוך, ועם מנהל מחלקת החינוך במועצה. רבים וטובים תורמים לנו מכישרונם, וראויים לתודתנו המתמשכת.

למה חשוב להקים בתי ספר משותפים בישראל?

את מספר בתי הספר המשותפים באופן מכוון, מודע ומובנה לתלמידים דתיים וחילונים בישראל אפשר למנות על כף יחד אחת. קשה להשתחרר מן התחושה שיש כאן החמצה היסטורית קשה ביותר. להפרדה בין חילונים לדתיים יש דינמיקה ברורה של הקצנה. כל מערכת מפתחת לעצמה מדד לחינוך נכון ואמיתי מבחינת השקפת עולמה. במערכת החינוך החילונית התפתח חילונמטר ובמערכת החינוך הדתית התפתח דתומטר. על הסרגל הזה נמדדים כולם. בצד הדתי התהליך שקוף יותר ותוצאותיו ניכרות לעין. השאיפה היא להגיע למודל הכי אמיתי בדתומטר, ואז מתחילים הויכוחים: האם להפריד את הבנות והבנים כבר בכיתה א' או רק בכיתה ג'? האם ללמוד בבוקר לימודי קודש ואחר כך לימודי חול? האם לקבל לצוות ההוראה מורה שלא לובשת כיסוי ראש או מורה שהיה סתם בצבא ולא בהסדר? ואולי לשלוח את הילד לתלמוד תורה, הרי בדרך פוסט ציונות כבר איננה מילה גסה. בית הספר רוצה למקם את עצמו קרוב לעשר בדתומטר ולא להסתפק בחמש או שש. הדרך היא יצירת מסגרות חינוך נפרדות לכל השקפת עולם והתמקדות במה שמפריד ביני לבין השכן שלי. תהליך דומה, אם כי פחות רחב, מתרחש גם בחינוך החילוני. גם שם יש זיקה בין מידת היוקרה של בית הספר לבין מקומו על החילונמטר. זה לא תמיד נראה לעין בהופעה החיצונית של המורים או של התלמידים, אך לא ברור שאפשר לבטא בבית ספר כזה השקפה פוליטית המזוהה עם הימין, שאפשר לצדד בדפוסים שמרניים של משפחה, שאפשר ליהנות משעור תנ"ך, שאפשר לדרוש הקפדה על אוכל כשר בטוילים, שאפשר לבקר בירושלים, שאפשר לתמוך בערכים לאומיים ובחובה לשרת בצה"ל, בקשר לפוסט ציונות יש הסכמה בין הקצוות. בית הספר רוצה לוודא שמקומו על החילונמטר קרוב לעשר ושאנינו מסתפק בחמש

או בשש. שוב ממוקדים אנשי החינוך והקהילה שוב להתמקדות היא במה שמפריד ביני ובין השכן שלי.

ובענין השכנות – הערה קטנה בסוגריים – השונה ממני כבר לא ממש שכן שלי כי הסגרגציה ההולכת וגוברת מובילה גם ליצירת שכונות וישובים שונים לכל זרם ולכל תת זרם. מחקרים שונים מוכיחים כי עדיין רוב החברה הישראלית מגדירה את עצמה כמסורתית. אבל מה מקומו של המסורתי במערכת החינוך? הוא הרי נחשב למודל הלא ראוי משני הצדדים, מן פשרה שאנחנו לא רוצים בבית הספר שלנו. ובאמת החינוך משפיע. מחקרי מכון גוטמן שעסקו בהרחבה בנושא מוכיחים כי ישנו תהליך הדרגתי של התחזקות הקצוות בחברה בישראל.

מעבר לאחריות לעתידה של החברה בישראל קיימת גם החובה של מבוגרים לחנך את הילדים למורכבות. העולם הולך ומצטמק וילדים בכל המגזרים חשופים היום יותר ויותר לתכני התרבות של העולם המערבי. באינטרנט ובטלוויזיה הם מרגישים בבית. מחר בבוקר יסיימו את הצבא או את השירות הלאומי וייסעו להודו, לסין, לדרום אמריקה. עולם ההשכלה הגבוהה יכול להוביל אותם אל מעבר לים. אי אפשר שלא לחנך למורכבות, לגמישות, להבחנה בין עיקר לטפל. הדרך הטובה ביותר לעשות זאת היא באמצעות חיים מורכבים ומפגש עם האחר כבר בבית הספר. בשבוע האחרון העברתי מפגש שיח שחרית לתלמידים שבחרו לא להתפלל אלא להשתתף בשיח בכיתה ז'. שאלתי מה הם עושים במפגשי שיח האחרים והתברר שחלק מהזמן הם עוסקים בתכנים מן המקורות היהודיים. אחת התלמידות אמרה שלדעתה מקומם של תכנים אלה הוא בשיעור משנה או גמרא ולא בשיח. היא חילונית ולא צריכה ללמוד את זה. תלמידה אחרת ענתה לה מיד שזה בכלל לא קשור לדתיים או חילונים ושזאת המסורת שלנו אז כל אחד צריך ללמוד משהו מן המשנה או משהו מן הרמב"ם. הילדים אמרו מצד אחד יש הפרדה בבית הספר כי יש ילדים שלומדים דינים משנה וגמרא ויש שלא לומדים, מצד שני אתם אומרים שהידע הזה שייך לכולם. מה עושים עם המסרים הסותרים האלה? אמרתי שחיים אתם. חיים עם סתירות ועם פרדוקסים. אי אפשר לחמוק מהם. גם אם נישב נושא אחד, זה טבעם של החיים, הם מכילים גם סתירות וגם פרדוקסים.

פעם אמר לי רב ואיש חינוך חשוב שיש לגדל ילדים כמו שמגדלים עצים. לכל אחד הערוגה שלו, במרחק מסוים מן האחר. כאשר יגדלו הצמרות יפגשו. להערכתי אי אפשר להמתין עד שהצמרות יפגשו. התוצאות עלולות להיות קשות מידי.

במציאות הזו פועל בית הספר שלנו שבו ילדים דתיים וחילונים לומדים יחד באותן כיתות ומקיימים חברת ילדים משותפת. חברת הילדים מגוונת לא רק מבחינת העמדות כלפי יהדות. מכל הבחינות מדובר בחברה הטרוגנית מאוד. בית הספר כולל השנה ארבע כיתות של חינוך מיוחד משלב, וכיתת אולפן של תלמידים עולים מאתיופיה. אנשים רבים מגלים עניין ובאים לבקר בבית הספר. אחת השאלות הראשונות היא – איך הבוגרים? כמה מהם הופכים

מדתיים לחילונים או מחילונים לדתיים? ברור שגם אצלנו כמו בכל מקום אחר ישנם מעברים, הרי בסופו של דבר מדובר בבני אדם, אבל ברור גם שאצלנו המעברים מתונים ומעטים יותר מאשר במסגרות חינוך חד ממדיות. אף ילד לא פוגש פתאום את השונה ממנו בתיכון או בצבא ועומד ללא הכנה בפני שבר של זהותו הקודמת.

השייכות לחינוך הממלכתי דתי

שלושת בתי הספר הראשונים שהוקמו כבתי ספר משותפים לתלמידים דתיים וחילונים הוקמו בשנים 1980 – 1982 בכפר אדומים, בתקוע ובבית חורון. בתי ספר אלה הוקמו במסגרת החינוך הממלכתי דתי.

בכפר אדומים היתה זו תוצאה של בחירת התושבים. הגרעין הצעיר והקטן של מייסדי הקהילה בילה לילות רבים בויכוחים ובדיונים על מנת לבחור בין שתי החלופות הקיימות – ממלכתי וממלכתי דתי. בסופו של דבר קבל הכרעה להקים את בית הספר כבית ספר ממלכתי דתי.

שנים רבות חלפו מבלי שהוקם בית ספר נוסף מסוג זה בישראל. בשנת תשנ"ו הוקם בית ספר קשת בירושלים במסגרת החינוך הממלכתי. מאז הוקם גם בית ספר יחד מודיעין, ובתי ספר שונים הקימו דגמים פחות מובהקים אך משלבים במידה כזו או אחרת במסגרת ארגון מיתרים, במסגרת עמותת קשת ובמסגרות נוספות. כל אלה הוקמו כבתי ספר ממלכתיים. החינוך הממלכתי דתי הפקיר את הנושא.

לחינוך הממלכתי דתי יש תדמית שמרנית ומתגוננת. הוא חשוד בהגבלת בתי הספר שלו בתקנות ובכללים שונים שאינם מקובלים עליהם, הוא חשוד שאינו מעוניין בשיח אמיתי, שהוא עסוק בויכוחים הפנימיים שמתקיימים בציבור הדתי בין הדוגלים בחינוך יותר ממלכתי, יותר חרדי, יותר תורני וכו' ואינו מעוניין גם בשיח עם הציבור החילוני. בית הספר שלנו מארח אורחים רבים מאוד בכל שנה. קהילות שמתעניינות בהקמת בית ספר משותף, אנשי חינוך, ארגונים מחפשי דרך, סטודנטיות להוראה ועוד. פעמים רבות עולה השאלה – למה אתם שייכים לחינוך הממלכתי דתי? הוא הרי יותר מגביל ויותר נוקשה מן החינוך הממלכתי.

כאן חשוב לומר בגלוי שהחינוך הממלכתי דתי מקיים שיח מכבד מאוד עם בית הספר במשך כל שנות קיומו ומעולם לא הגביל את צעדינו. להערכתנו אנו מרוויחים מן השייכות לחינוך הממלכתי דתי. למה? כי חשוב לומר בגלוי שיש הבדל במידת הדאגה לתכנים החינוכיים, ובמידת ההשגחה על בית הספר בין הציבור החילוני לציבור הדתי. כל שינוי, קטן או גדול, בנושא של לימודי היהדות בבית הספר, בכללי ההופעה החיצונית של הצוות או של התלמידים או בתכנית הלימודים – זוכה להתייחסות של עשרה הורים דתיים על כל הורה חילוני. הם חוששים יותר, מייחסים משמעות לכל שינוי, ומוטרדים מהשלכותיו.

אנו עושים מאמץ על מנת לאזן את מידת המעורבות של ההורים ולהביא אל השיח החינוכי מספר גדול יותר של הורים חילונים. רמת המעורבות אינה מתאזנת מאליה. חשוב מאוד להקים בתי ספר משותפים בישראל. להערכתי יהיה להם סיכוי טוב יותר להכיל בתוכם גם תלמידים דתיים מגוונים אם יוקמו במסגרת הממ"ד. לבתי הספר המוקמים במסגרת החינוך הממלכתי זורמים תלמידים רבים מבתי שאינם מוגדרים כשומרי מצוות. ההורים חוששים פחות מן המפגש ורואים ערך בחינוך יהודי יותר משמעותי בעיקר ברמת בית הספר היסודי. אחרי תלמידים מבתי המוגדרים כשומרי מצוות עליהם לחזר. ראוי שהחינוך הממלכתי דתי יחזור וירם את הכפפה. ראוי שהחינוך הממלכתי דתי יעשה מאמץ להתנער מן התדמית המגזרית שדבקה בו. הרי אם נפקח עיניים נמצא שבחלק גדול מבתי הספר הממלכתיים דתיים לומדים תלמידים רבים שאורח חייהם בבית הוא מסורתי או חילוני. כלומר ציבור שאינו דתי רואה בחינוך הדתי כתובת כבר היום. למה לא לקרוא לדברים בשמם? למה לא לפתוח את הדלת? למה לא להקשיב לרחשי הלב של קהילות רבות שמתחילות לבחור באומץ ולחתור לחינוך משותף. התהליכים הולכים וצומחים – אך הם נעשים רק במסגרת החינוך הממלכתי.

האתגר של מערכת החינוך היום

בילדותי למדתי בבית ספר ממלכתי צעיר בתל אביב שהלך ונבנה בשנותי הראשונות בו. כשהייתי בכיתה ג' סבל בית הספר ממצוקת דיור קשה. למשך שנה, עד שתושלם הבניה, נשלחו שתי כיתות ג' ללמוד בבית הספר הממלכתי דתי בשכונה שהמרחק בינו לבין בית הספר שלנו היה רק כמה מאות מטרים. התארחנו שנה בבית הספר הממלכתי דתי, השנה, למיטב זכרוני, עברה בנחת, ולאחריה הושלמה הבניה וחזרנו ללמוד בבית הספר שלנו. האם במדינת ישראל של היום אפשר לדמיין פתרון פשוט כזה? הכנסת אורחים כזו? שיתוף פעולה כזה בין בתי ספר שכנים מזרמים שונים? גם אם קשה לדמיין חייבים לעשות זאת. הדגם שמציבים ישובי גוש אדומים הוא דגם של לימוד משותף מן המעון ועד לשכבה הבוגרת של תנועת הנוער. אפשר לדמיין דגמים אחרים. למשל בתי ספר שכנים שמקיימים מפגשי הכירות ולמוד משותף של המורים שלהם, של ההורים, של מועצות התלמידים, כל מקום לפי רצונו ויכולתו. או בתי ספר שמקיימים פעילויות מסוימות יחד – משלוחי מנות בפורים, התנדבות בקהילה, טיפול באיכות הסביבה בשכונה. אולי אפשר לבנות שני בתי ספר, ממלכתי וממלכתי דתי, אך לאפשר לילדים ליהנות מחצר משותפת? או לאפשר למורים ליהנות מהשתלמות בית ספרית משותפת? העיקר הוא להבין את מקומו של הפחד מן האחר. פחד שמלווה אותנו כחברה, גם מבלי שנהיה מודעים לו. מלווה כמו צל קבוע שלא נעלם גם כשהשמש שוקעת.

פחד מצמיח עוד פחד. חשדנות מצמיחה עוד חשדנות. ריחוק מצמיח עוד ריחוק. בכל בתי
הספר מדברים על אחדות ישראל ואהבת ישראל שערבין זה לזה. גדול תלמוד
שמביא לידי מעשה. ערכים חשובים אלה יש לממש בדבר היקר מכל – בחינוך הילדים. ואם
אפשר עכשיו – מה טוב.